DOMSTOLENS DOM (Femte Afdeling)
20. marts 1997 *

I sag C-96/95,

Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved Pieter van Nuffel, Kommissionens Juridiske Tjeneste, og Horstpeter Kreppel, der er udstationeret som national ekspert ved samme tjeneste, som befuldmægtigede, og med valgt adresse i Luxembourg hos Carlos Gómez de la Cruz, Kommissionens Juridiske Tjeneste, Wagner-Centret, Kirchberg,

sagsøger,

mod

Forbundsrepublikken Tyskland ved departementschef Ernst Röder og ekspeditionssekretær Bernd Kloke, begge Forbundsøkonomiministeriet, som befuldmægtigede, D-53107 Bonn,

sagsøgt,

angående en påstand om, at det fastslås, at Forbundsrepublikken Tyskland har tilsidesat sine forpligtelser i henhold til EF-traktaten ved ikke inden for den fastsatte frist at have vedtaget de nødvendige love og administrative bestemmelser til gennemførelse i national ret af Rådets direktiv 90/365/EØF af 28. juni 1990 om opholdsret for lønmodtagere og selvstændige, der er ophørt med erhvervsaktivitet (EFT L 180, s. 28), og af Rådets direktiv 90/364/EØF af 28. juni 1990 om opholdsret (EFT L 180, s. 26) eller ved ikke straks at have givet Kommissionen meddelelse herom,

har

* Processprog: tysk.

DOMSTOLEN (Femte Afdeling)

sammensat af formanden for Første Afdeling, L. Sevón, som fungerende formand for Femte Afdeling (refererende dommer), og dommerne C. Gulmann, D.A.O. Edward, J.-P. Puissochet og P. Jann,

generaladvokat: A. La Pergola
justitssekretær: R. Grass,

på grundlag af den refererende dommers rapport,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 19. september 1996,

afsagt følgende

Dom

1 Ved stævning indleveret på Domstolens Justitskontor den 24. marts 1995 har Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber i medfør af EF-traktatens artikel 169 anlagt sag med påstand om, at det fastslås, at Forbundsrepublikken Tyskland har tilsidesat sine forpligtelser i henhold til EF-traktaten ved ikke inden for den fastsatte frist at have vedtaget de nødvendige love og administrative bestemmelser til gennemførelse i national ret af Rådets direktiv 90/365/EØF af 28. juni 1990 om opholdsret for lønmodtagere og selvstændige, der er ophørt med erhvervsaktivitet (EFT L 180, s. 28), og af Rådets direktiv 90/364/EØF af 28. juni 1990 om opholdsret (EFT L 180, s. 26) eller ved ikke straks at have givet Kommissionen meddelelse herom.

Direktiv 90/365 og 90/364

2 Artikel 1 i direktiv 90/365 foreskriver, at medlemsstaterne giver opholdsret til enhver statsborger fra en medlemsstat, som i Fællesskabet har udøvet beskæftigelse som lønmodtager eller selvstændig, samt til medlemmerne af den pågældendes familie, når den pågældende modtager invalide-, førtids- eller alderspension eller erstatning i anledning af arbejdsulykke eller erhvervssygdom, der er af en sådan størrelse, at vedkommende ikke under opholdet vil falde værtsmedlemsstatens sociale system til byrde, og når de pågældende personer er omfattet af en sygeforsikringsordning, der dækker samtlige risici i værtsmedlemsstaten.

3 Artikel 1 i direktiv 90/364 bestemmer, at medlemsstaterne giver opholdsret til statsborgere fra en medlemsstat, som ikke har denne ret på grundlag af andre bestemmelser i fællesskabslovgivningen, samt til medlemmerne af deres familie, når de selv og medlemmerne af deres familie er omfattet af en sygeforsikringsordning, der dækker samtlige risici i værtsmedlemsstaten, og råder over tilstrækkelige midler til at undgå, at de under deres ophold falder værtsmedlemsstatens sociale system til byrde.

4 Artikel 2 i begge direktiver foreskriver, at denne ret fastslås ved udstedelse af en opholdstilladelse.

5 I henhold til artikel 5 i begge direktiver skulle medlemsstaterne sætte de nødvendige love og administrative bestemmelser i kraft for at efterkomme direktiverne senest den 30. juni 1992, og de skulle straks underrette Kommissionen derom.

De nationale regler

6 § 2, stk. 2, i Ausländergesetz af 9. juli 1990 (den tyske lov om udlændinge, BGBl. I, s. 1354) bestemmer:

»Nærværende lov gælder kun for udlændinge, der har ret til fri bevægelighed i medfør af fællesskabsretten, i det omfang fællesskabsretten og lov om EF-borgeres opholdsret ikke indeholder herfra afvigende bestemmelser.«

7 § 15 og 15a i Aufenthaltsgesetz/EWG af 22. juli 1969 (lov om EF-borgeres opholdsret, BGBl. I, s. 927) bestemmer i henhold til affattelsen i lovbekendtgørelse af 31. januar 1980 (BGBl. I, s. 116, BGBl. III, s. 26-2) følgende:

»§ 15 Anvendelse af lov om udlændinge

Lov om udlændinge og bekendtgørelser udstedt med hjemmel i denne finder anvendelse i henhold til den til enhver tid gældende affattelse, i det omfang nærværende lov ikke indeholder herfra afvigende bestemmelser.

§ 15a EF-forordninger og -direktiver

(1) EF-Kommissionens forordning (EØF) nr. 1251/70 af 29. juni 1970 om arbejdstageres ret til at blive boende på en medlemsstats område efter at have haft beskæftigelse dér (EFT 1970 II, s. 348, org. ref.: JO L 142, s. 24) gælder uæn-

dret; i den forbindelse er § 1, stk. 1, nr. 5, § 1, stk. 2, første punktum, § 2, stk. 2, § 6a, § 7, stk. 2, 3, 4 og 8, udelukkende deklaratoriske.

(2) Forbundsindenrigsministeren bemyndiges til med Forbundsrådets tilslutning ved bekendtgørelse at tilpasse nærværende lov til fremtidige EF-forordninger vedrørende reglerne for indrejse og ophold for statsborgere fra medlemsstaterne.

(3) Forbundsindenrigsministeren kan med Forbundsrådets tilslutning ved bekendtgørelse fastsætte regler for indrejse og ophold for andre personer end dem, der er nævnt i § 1, stk. 1 og 2, såfremt dette er nødvendigt for at gennemføre direktiver fra Rådet for De Europæiske Fællesskaber om

1. opholdsret i henhold til Rådets direktiv 90/364/EØF af 28. juni 1990 (EFT L 180, s. 26)

2. opholdsret for lønmodtagere og selvstændige, der er ophørt med erhvervsaktivitet, i henhold til Rådets direktiv 90/365/EØF af 28. juni 1990 (EFT L 180, s. 28)

3. opholdsret for studerende i henhold til Rådets direktiv 90/366/EØF af 28. juni 1990 (EFT L 180, s. 30).«

8 § 15a, stk. 3, i lov om EF-borgeres opholdsret blev indføjet ved EWR-Ausführungsgesetz af 27. april 1993 (lov om gennemførelse af aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde, BGBl. I, s. 512, 528), og trådte i kraft den 1. januar 1994.

Den administrative procedure

9 Da Kommissionen ikke havde modtaget nogen meddelelse eller andre oplysninger om foranstaltninger til gennemførelse af direktiv 90/364 og 90/365 i Tyskland, opfordrede den ved åbningsskrivelse af 14. oktober 1992 den tyske regering til at fremsætte sine bemærkninger inden for en frist på to måneder i overensstemmelse med EØF-traktatens artikel 169.

10 Ved meddelelse af 17. december 1992, som blev fremsendt til Kommissionen ved skrivelse af 5. januar 1993, svarede den tyske regering indledningsvis, at forbundsindenrigsministeren ved cirkulære af 30. juni 1992 havde orienteret delstaternes indenrigsministre om, at de i direktiverne omhandlede grupper af personer i medfør af lov om udlændinge skulle have udstedt opholdstilladelse, som fastsat for EF-borgere, og at direktiverne således udgjorde en integrerende del af den gældende lovgivning. Derudover nævntes det i meddelelsen, at det var hensigten ligeledes at inkorporere de to direktiver formelt i loven om EF-borgeres opholdsret ved i § 15a at tilføje et nyt stk. 3 om bemyndigelse til at udstede bekendtgørelser.

11 Den tyske regering fremsendte endvidere ved skrivelse af 5. maj 1993 en meddelelse til Kommissionen, dateret den 31. marts 1993, angående gennemførelsen af direktiv 90/364 og 90/365 samt af Rådets direktiv 90/366/EØF af 28. juni 1990 om opholdsret for studerende (EFT L 180, s. 30). I denne meddelelse gjorde den tyske regering gældende, at generalklausulen i § 2, stk. 2, i lov om udlændinge sikrede, at direktiv 90/364 og 90/365 fandt anvendelse på tysk område. Herudover gentog regeringen, at den havde til hensigt at inkorporere de to direktiver i loven om EF-borgeres opholdsret.

12 Endelig fremsendte den tyske regering ved skrivelse af 2. juni 1993 en meddelelse til Kommissionen, dateret den 20. maj 1993, angående direktiv 90/366. Ovennævnte skrivelse af 5. maj 1993 fremsendtes ligeledes som bilag til denne nye skrivelse, der var et svar på en skrivelse fra Kommissionen af 23. april 1993 angående direktiv 90/366.

13 Den 22. september 1993 fremsatte Kommissionen en begrundet udtalelse til Forbundsrepublikken Tyskland, hvori den opfordrede denne til at træffe de fornødne foranstaltninger for at efterkomme udtalelsen inden to måneder. Ifølge Kommissionen fremgik det af den tyske regerings meddelelser af 17. december 1992 og 20. maj 1993, at de tyske myndigheder var i færd med at udarbejde de nødvendige foranstaltninger for at inkorporere de to direktiver i lov om EF-borgeres opholdsret, og at myndighederne således endnu ikke havde truffet disse foranstaltninger eller i hvert fald ikke havde givet Kommissionen meddelelse derom.

14 Den 24. november 1993 besvarede den tyske regering den begrundede udtalelse. Som bilag til svaret fremsendte den dels ovennævnte meddelelse af 31. marts 1993, dels en meddelelse af 23. november 1993 angående gennemførelsen af direktiv 90/364 og 90/365.

15 I meddelelsen af 23. november 1993 anførte den tyske regering, at den i sin meddelelse af 31. marts 1993 havde anfægtet Kommissionens synspunkt om, at Forbundsrepublikken Tyskland ikke havde truffet de nødvendige foranstaltninger for at efterkomme direktiv 90/364 og 90/365, og at Kommissionen i den begrundede udtalelse ikke havde behandlet Forbundsrepublikkens argumenter vedrørende dette punkt. Under henvisning til meddelelsen af 31. marts 1993 understregede den tyske regering, at fællesskabsrettens forrang i forhold til national ret vedrørende udlændinge var blevet fastslået i den generalklausul, som var blevet indføjet i § 2, stk. 2, i lov om udlændinge.

16 Endelig tilføjede den tyske regering, at selv om det ikke var nødvendigt at foretage en udtrykkelig gennemførelse af direktiverne, havde den til hensigt at inkorporere dem udtrykkeligt i lov om EF-borgeres opholdsret ud fra et hensyn til retlig klarhed. Regeringen anførte ligeledes, at den til dette formål påkrævede bemyndigelse allerede var blevet godkendt af den nationale lovgiver i forbindelse med vedtagelsen af loven om gennemførelse af aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde, og at bemyndigelsen ville træde i kraft samtidig med denne aftale.

Formaliteten

17 Den tyske regering har gjort gældende, at sagen skal afvises, fordi sagsgenstanden er en anden end den, der lå til grund for den administrative procedure. Kommissionen har ifølge den tyske regering i stævningen angivet, at princippet om fællesskabsrettens forrang, som er fastslået i § 15 i lov om EF-borgeres opholdsret sammenholdt med § 2, stk. 2, i lov om udlændinge, ikke udgør en tilstrækkelig gennemførelse af direktiv 90/364 og 90/365, mens den i den begrundede udtalelse blot havde fastslået, at de foranstaltninger, som var blevet bebudet i skrivelserne af 5. januar og 2. juni 1993, stadig ikke var blevet truffet, eller at der i hvert fald ikke var givet meddelelse herom. På dette stadium af proceduren havde Kommissionen således ikke taget stilling til meddelelsen af 31. marts 1993, hvoraf det fremgik, at direktiv 90/364 og 90/365 var blevet gennemført i tysk ret inden for den fastsatte frist i kraft af § 2, stk. 2, i lov om udlændinge.

18 Kommissionen har følgelig tilsidesat reglen om, at sagsgenstanden i forbindelse med retssager i henhold til traktatens artikel 169 ikke udelukkende fastlægges på grundlag af det påståede traktatbrud, men tillige på grundlag af de anbringender, som anføres til støtte for klagepunkterne vedrørende medlemsstatens forsømmelighed.

19 Kommissionen har heroverfor anført, at klagepunktet vedrørende den manglende gennemførelse af de to direktiver har været det samme under hele proceduren, og at sagsgenstanden således er uforandret.

20 Til støtte for dette anbringende har Kommissionen bemærket, at den begrundede udtalelse udtrykkeligt henviste til skrivelsen af 2. juni 1993, som meddelelsen af 31. marts 1993 var vedlagt som bilag. Det fremgår af selve ordlyden af den begrundede udtalelse, at Kommissionen ikke blot har behandlet det formelle svar af 5. januar 1993 på åbningsskrivelsen, men også de efterfølgende meddelelser, der imidlertid ikke henviste til den verserende procedure.

21 Kommissionen har tilføjet, at når den begrundede udtalelse ikke i detaljer besvarede argumentationen i meddelelsen af 31. marts 1993, skyldtes det, at Kommissionen håbede, at den tyske regering ville træffe de foranstaltninger, som var blevet bebudet i skrivelsen af 5. januar 1993 og i de efterfølgende meddelelser. Kommissionen har forklaret, at den ikke tillagde argumenterne vedrørende fællesskabsrettens forrang afgørende betydning på tidspunktet for affattelsen af den begrundede udtalelse, fordi anbringenderne herom under ingen omstændigheder kunne berettige traktatbruddet.

22 I den henseende bemærkes indledningsvis, at den administrative procedure har til formål at give den berørte medlemsstat lejlighed til dels at opfylde sine fællesskabsretlige forpligtelser, dels virkningsfuldt at tage til genmæle over for Kommissionens klagepunkter (dom af 2.2.1988, sag 293/85, Kommissionen mod Belgien, Sml. s. 305, præmis 13).

23 Det fremgår af Domstolens faste praksis (jf. navnlig dom af 12.1.1994, sag C-296/92, Kommissionen mod Italien, Sml. I, s. 1, præmis 11), at genstanden for et søgsmål i henhold til traktatens artikel 169 følgelig fastlægges under den forudgående administrative procedure i henhold til denne traktatbestemmelse. Stævningen kan derfor ikke støttes på andre klagepunkter end dem, der er nævnt i den begrundede udtalelse (jf. tillige dom af 17.11.1992, sag C-157/91, Kommissionen mod Nederlandene, Sml. I, s. 5899, præmis 17).

24 Domstolen har desuden fastslået (jf. navnlig dom af 1.3.1983, sag 301/81, Kommissionen mod Belgien, Sml. s. 467, præmis 8), at den begrundede udtalelse skal indeholde en sammenhængende og detaljeret fremstilling af de grunde, som har ført Kommissionen til den opfattelse, at den pågældende medlemsstat ikke har overholdt en forpligtelse, der påhviler den i henhold til traktaten.

25 I nærværende sag er det rigtigt, at Kommissionen først i stævningen udtrykkeligt anførte sine argumenter til påvisning af, at § 2, stk. 2, i lov om udlændinge ikke udgør en tilstrækkelig gennemførelse af direktiv 90/364 og 90/365.

26 Det skal imidlertid for det første bemærkes, at det traktatbrud, som lægges Forbundsrepublikken Tyskland til last, er forblevet uændret, nemlig den manglende gennemførelse af direktiv 90/364 og 90/365.

27 Dernæst findes Kommissionen ikke at have ændret genstanden for traktatbrudspåstanden som følge af en ændring af begrundelsen. Det er herved væsentlig at bemærke, at Forbundsrepublikken Tyskland i sine meddelelser til Kommissionen understregede, at den af hensyn til retlig klarhed havde til hensigt at inkorporere de to direktiver formeligt i den nationale retsorden, selv om den var af den opfattelse, at den gældende nationale lovgivning allerede bevirkede en gennemførelse af disse direktiver. Forbundsrepublikken præciserede desuden de påtænkte foranstaltninger over for Kommissionen, og samtidig med den administrative procedure var gennemførelsen af disse foranstaltninger blevet påbegyndt ved indføjelsen af et nyt stk. 3 i § 15a i lov om EF-borgeres opholdsret, som senere er trådt i kraft.

28 Kommissionen skabte derfor ingen uklarhed, hverken med hensyn til begrundelsen for klagepunktet eller med hensyn til de foranstaltninger, som den anså for nødvendige for at afhjælpe det anfægtede traktatbrud, da den i den begrundede udtalelse anførte, at de tyske myndigheder endnu ikke havde truffet de påtænkte foranstaltninger.

29 Det fremgår endvidere ikke af sagens akter, at Kommissionen har undladt at tage hensyn til de argumenter, som var anført i meddelelsen af 31. marts 1993, for den begrundede udtalelse indeholder i øvrigt en henvisning til den tyske regerings skrivelse af 2. juni 1993, som den pågældende meddelelse var vedlagt som bilag (jf. herved kendelse af 11.7.1995, sag C-266/94, Kommissionen mod Spanien, Sml. I, s. 1975, præmis 20).

30 Henset til de ovenfor beskrevne omstændigheder findes Kommissionens argumentation i stævningen, hvorefter § 2, stk. 2, i lov om udlændinge ikke er tilstrækkelig til gennemførelse af de to omhandlede direktiver, ikke at indebære, at genstanden for det påståede traktatbrud er blevet ændret, og den begrundede udtalelse ses at indeholde en tilstrækkelig begrundelse.

31 Sagen kan derfor antages til realitetsbehandling.

Realiteten

32 Den tyske regering har gjort gældende, at Kommissionen ikke skal gives medhold i sagen, da princippet om fællesskabsrettens forrang i forhold til national ret, som er udtrykt i § 2, stk. 2, i lov om udlændinge, bevirker, at der for personer henhørende under de to omhandlede direktiver er indført en generel undtagelse fra de nationale regler, som gælder for udlændinge. Der foreligger derfor ingen lakune i forbindelse med gennemførelsen af disse direktiver.

33 Til støtte for dette anbringende har den tyske regering for det første fremhævet, at de to direktiver er kendetegnet ved at indeholde detaljerede regler, i henhold til hvilke de nationale myndigheder kan konstatere en ret til fri bevægelighed på grundlag af klart regulerede og udtømmende kriterier. Regeringen har herved tilføjet, at delstaternes forvaltninger er blevet behørigt orienteret om ændringen i retstilstanden.

34 Regeringen finder for det andet, at en national henvisningsregel kan opfylde, at kravet om retlig klarhed, når borgerne kan få kendskab til de retsregler, som er gunstige for dem, ved hjælp af offentligt tilgængelige kilder såsom *De Europæiske Fællesskabers Tidende*, og således kan blive udtømmende og definitivt orienteret

om den retsstilling, som disse regler tillægger dem (jf. dom af 30.5.1991, sag C-361/88, Kommissionen mod Tyskland, Sml. I, s. 2567). Dette gælder så meget desto mere i nærværende sag, som de to direktiver er direkte anvendelige, således at borgerne har mulighed for at få et fuldstændigt kendskab til opholdsrettens grænser og betingelser.

35 Det bemærkes i den henseende, at efter Domstolens praksis (jf. navnlig ovennævnte dom i sagen Kommissionen mod Tyskland, præmis 15) forudsætter gennemførelsen i national ret af et direktiv ikke nødvendigvis, at direktivets bestemmelser gengives ordret på en bestemt måde i udtrykkelige specialbestemmelser, men det er alt efter direktivets indhold tilstrækkeligt, at der foreligger et generelt, retligt grundlag, der sikrer, at direktivet efterleves fuldt ud og med fornøden klarhed og bestemthed, således at de af direktivet omfattede personer i det omfang, det ved direktivet tilsigtes at skabe rettigheder for den enkelte, sættes i stand til at få fuldt kendskab til deres rettigheder og i givet fald til at håndhæve disse rettigheder ved en national domstol. Denne betingelse er særlig væsentlig, såfremt det omhandlede direktiv tilsigter at give rettigheder til statsborgere fra andre medlemsstater (jf. dom af 23.3.1995, sag C-365/93, Kommissionen mod Grækenland, Sml. I, s. 499, præmis 9).

36 Hvad angår nærværende sag findes det imidlertid, at en rent generel henvisning til fællesskabsretten som i § 2, stk. 2, i lov om udlændinge ikke kan betragtes som en gennemførelse, der sikrer fuld efterlevelse med fornøden klarhed og bestemthed af de to direktiver 90/364 og 90/365, som skal skabe rettigheder for statsborgere fra andre medlemsstater. I den henseende er det ligeledes væsentligt at påpege, at den omstændighed, at der i tysk lovgivning udtrykkeligt tages hensyn til fællesskabsretlige bestemmelser vedrørende den frie bevægelighed for visse andre grupper af personer end dem, de to omhandlede direktiver vedrører, understreger de sidstnævnte persongruppers vanskeligheder med at få kendskab til deres rettigheder.

37 Denne bedømmelse afkræftes ikke af den tyske regerings argument om, at de to direktiver indholdsmæssigt er så detaljerede, at de nationale myndigheder og borgerne kan konstatere en ret til fri bevægelighed alene på grundlag af direktivernes

bestemmelser. Borgernes ret til for en domstol at gøre et direktiv gældende mod en medlemsstat under særlige omstændigheder udgør blot en mindstegaranti, som følger af den bindende karakter af den forpligtelse, som pålægges medlemsstaterne ved direktiver i henhold til traktatens artikel 189, stk. 3, og som ikke kan berettige en medlemsstat til at undlade rettidigt at træffe egnede foranstaltninger med henblik på at gennemføre hvert direktivs mål (jf. navnlig dom af 6.5.1980, sag 102/79, Kommissionen mod Belgien, Sml. s. 1473, præmis 12).

38 For så vidt angår anbringendet om, at delstaternes forvaltninger er blevet orienteret om de to omhandlede direktiver, skal Domstolen minde om, at en medlemsstat ikke kan opfylde sine forpligtelser efter et direktiv blot ved at udstede et cirkulære, som forvaltningen kan ændre efter forgodtbefindende (dom af 2.12.1986, sag 239/85, Kommission mod Belgien, Sml. s. 3645, præmis 7).

39 Det findes herefter, at orienteringen af de relevante nationale forvaltningsmyndigheder om de to omhandlede direktiver ikke i sig selv opfylder kravene til offentliggørelse, klarhed og sikkerhed i relation til de retsforhold, som reguleres i disse direktiver.

40 Hvad angår anbringendet om, at de omhandlede direktiver er blevet offentliggjort i *De Europæiske Fællesskabers Tidende*, er det tilstrækkeligt at fastslå, at denne offentliggørelse ikke ophæver medlemsstatens udtrykkelige pligt i henhold til de to direktivers artikel 5 til at træffe de nødvendige gennemførelsesforanstaltninger.

41 Det skal derfor fastslås, at Forbundsrepublikken Tyskland ved ikke inden for den fastsatte frist at have vedtaget de nødvendige love og administrative bestemmelser til gennemførelse i national ret af direktiv 90/364 og 90/365 har tilsidesat sine forpligtelser i henhold til de to direktivers artikel 5.

Sagens omkostninger

42 I henhold til procesreglementets artikel 69, stk. 2, pålægges det den tabende part at betale sagens omkostninger, såfremt der er nedlagt påstand herom. Kommissionen har nedlagt påstand om, at Forbundsrepublikken Tyskland pålægges at betale sagens omkostninger. Da denne har tabt sagen, pålægges det den at betale sagens omkostninger.

På grundlag af disse præmisser

udtaler og bestemmer

DOMSTOLEN (Femte Afdeling)

1) Forbundsrepublikken Tyskland har tilsidesat sine forpligtelser i henhold til artikel 5 i Rådets direktiv 90/364/EØF af 28. juni 1990 om opholdsret og artikel 5 i Rådets direktiv 90/365/EØF af 28. juni 1990 om opholdsret for lønmodtagere og selvstændige, der er ophørt med erhvervsaktivitet, ved ikke inden for den fastsatte frist at have vedtaget de nødvendige love og administrative bestemmelser til gennemførelse i national ret af disse to direktiver.

2) Forbundsrepublikken Tyskland betaler sagens omkostninger.

Sevón Gulmann Edward

Puissochet Jann

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 20. marts 1997.

R. Grass J.C. Moitinho de Almeida

Justitssekretær Formand for Femte Afdeling